

Szent István Egyetem
Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**Az élelmiszeripari KKV-k innovációs stratégiái és
aktivitása az Észak-magyarországi régióban**

Bene Andrea

Gödöllő
2018

A doktori iskola
megnevezése:

Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

tudományága:

Gazdálkodás- és szervezéstudományok

vezetője:

Prof. Dr. Lehota József DSc.
egyetemi tanár, MTA doktora
Szent István Egyetem,
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Üzleti Tudományok Intézete

témavezető:

Prof. Dr. habil Csath Magdolna DSc
egyetemi tanár, MTA doktora
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Regionális Gazdaságtani- és Vidékfejlesztési Intézet

Az iskolavezető jóváhagyása

A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	3
1. A kutatás előzményei, a kitűzött célok	4
A kutatás háttere	4
A kutatás célja	5
A kutatás kérdései	6
A kutatás hipotézisei	6
Adatgyűjtés	7
A hipotézisek vizsgálatához használt módszertanok	8
2. Új és újszerű tudományos eredmények	9
3. Következtetések és javaslatok	11
Összefoglalás	17
Irodalomjegyzék	19
Az értekezés témaköréhez kapcsolódó tudományos publikációk	20

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, A KITŰZÖTT CÉLOK

A kutatás háttere

Napjainkban a nemzetek gazdaságpolitikája egyre inkább a fenntartható fejlődésre való törekvések tükrében határozzák meg a nemzetek stratégiai fontosságú iparágait. Az élelmiszergazdaság globális stratégiai jelentősége a világméretű élelmiszerigény ugrásszerű növekedése, valamint az élelmiszer legből eredő területi, ökológiai korlátok együttes hatása miatt, mára vitathatatlan. Az iparág fontos eszköze tehát, a nemzetgazdaságok versenyképességének javításának.

A magyar élelmiszeripar belföldi piaci részesedése jelentősen csökkent az elmúlt másfél évtizedben. Az ágazatban drasztikus mértékű jövedelemcsökkenés következett be. Hasonlóan, a foglalkoztatottak száma is folyamatosan csökkent. A döntő többségben mikro-, kis- és középvállalkozásokból (KKV-k) álló élelmiszeripari szektor számos versenyképességbeli hátrányt szenvedett el a multinacionális vállalatokkal szemben, amik képzetesebb humán tőkét alkalmaznak, nagyobbak, tőkeintenzívebbek és ez által termelékenyebbek. A magyar élelmiszeriparnak jelentős kihívásokkal kell szembenéznie annak érdekében, hogy az ágazatra az utóbbi években jellemző hanyatlást megállítsa, majd a kedvezőtlen folyamatokat megfordítsa. Az élelmiszeripari vállalkozások hatékony fejlesztési eszköze az innováció lehet, azonban a magyar élelmiszeriparban az innováció mértéke, a vállalatok innovációs hajlandósága, az állami és vállalati K+F ráfordítások mértéke alacsony. Az áttörést eredményező hatékony intézkedések a magyar kormány részéről is váratnak magukra. A KKV-k gyengeségeiket (pl.: K+F, szaktudás- és menedzser kompetenciák hiánya) kiküszöbölve, jól szervezett, hatékony összefogás révén javíthatják versenyképességüket. A technológia- és tudáshiány leküzdésének több olyan lehetősége ismert már (pl.: vállalati együttműködés, klaszter-szerveződés, szövetkezés, nyitott innováció stb.), amelyek hatékony és fenntartható működésüket igazolták számos esetben különböző nemzeteknél más és más iparágban. Az állam számára az innovációt ösztönző vállalatközi környezet megteremtése az egyik legfontosabb feladat. Támogató környezetben, egymással és más társadalmi-gazdasági szereplőkkel (pl. kutatóközpontok, felsőoktatási intézmények, iparkamarák, stb.) együttműködve, illetve fogyasztóközpontú innovációs stratégiával tehát az innováció sikerre vihető, a KKV-k, valamint az gazdaság teljes vállalati szektorának versenyképessége fejleszthető.

Az Észak-Magyarországi régió vizsgálata azért is érdekes, mert a periférián lévő régiók rendszerint jelentős eltéréseket mutatnak a központi régióktól, innovációs aktivitásukat, hálózatosodásukat és intézményi környezetüket illetően, ezért különös figyelmet kell fordítani ezen régiók innovációs politi-

kájának megtervezésére (Aradóttir et al., 2005). Az Észak-magyarországi régióban az élelmiszeripari KKV szektor innovációs tevékenységének vizsgálata mára stratégiai jelentőséggel bíró feladatkör.

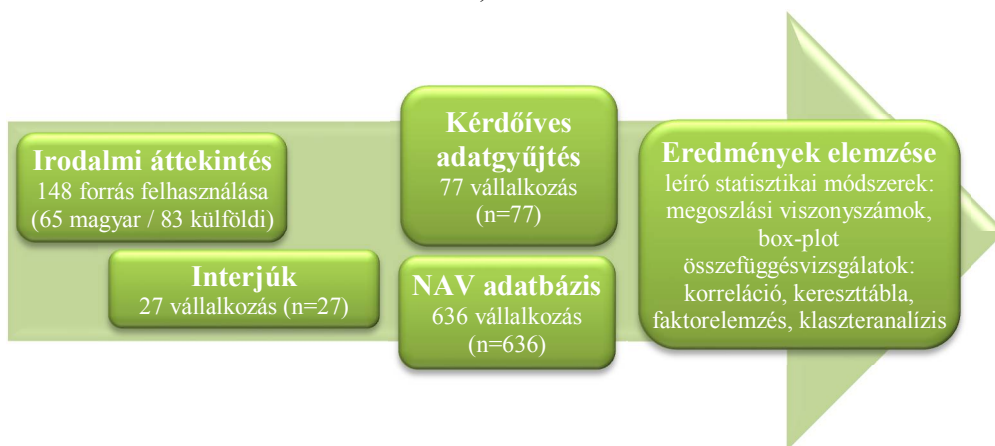
A kutatás célja

Cél:

- 1) Minden tudományos kutatás a külvilág működési mechanizmusával kapcsolatos modellek felírását célozza meg, és én is ezt a célt tűztem ki magam elé. Az eredmények között kiemelem az **élelmiszeripari KKV-k innovációs aktivitását meghatározó modell leírását**.
- 2) Célom, hogy az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k innovációs tevékenységének minél pontosabb feltárása által **hozzájáruljak 1) a jelenleginél hatékonyabb innovációt segítő intézményrendszer létrehozásához, valamint 2) a helyi igényekhez jobban illeszkedő regionális politikai eszközök és kezdeményezések kifejlesztéséhez**.

2. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS KÉRDÉSEI ÉS MÓDSZERTANA

A kutatási témám négy nagy területet ölel fel, amik sorra a következők: az 1) élelmiszeripar, 2) KKV szektor, 3) innováció, 4) az Észak-Magyarország régió. A kutatásom négy részből állt: 1) irodalomelemzés, 2) empirikus feltáró és 3) empirikus kauzális felmérés, végül az 4) eredmények elemzése. **(Hiba! A hivatkozási forrás nem található.)**

1. ábra: A kutatás folyamata és eszközei

Forrás: saját szerkesztés, 2018

A kutatás kérdései

6

K1. Milyen **jellegű** innovációs tevékenységet folytatnak az Észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k?

K2. Milyen hatással van a (regionális) **piaci orientáció** innovációs tevékenységükre?

K3. Az egyes „**belső**” **tényezők** milyen mértékben befolyásolják innovativitásuk fokát?

K4. Van-e összefüggés az **innovációs aktivitás** és a vállalati innovációs **stratégia**, valamint a formális/informális **hálózatok**, klaszterek, horizontális és vertikális integrációk jelenléte között?

K5. Honnan szerzik be a KKV-k **ötleteiket** és hogyan **finanszírozzák** azok megvalósítását (piaci *versus* állami források)?

K6. Milyen (állami, regionális, iparági, szervezeti, a nemzeti kultúrában rejlő és egyéni) tényezők **gátolják** innovációs tevékenységüket?

K7. Található-e kapcsolat az innovációs stratégia és teljesítmény valamint az **üzleti sikeresség** (ROI, ROS, ROE, ROA) között?

A kutatás hipotézisei

H(1) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k elsősorban termékinnovációval foglalkoznak.

H(1a) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében elmarad a marketing és szervezeti innováció.

H(1b) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében az innováció jellege leginkább imitáció.

H(2) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében a képzetesebb menedzsmenttel rendelkező vállalkozások innovációs aktivitása jelentősebb.

H(2a) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében az innováció kapcsán az együttműködési hajlandóság magas.

H(2b) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k az innovációhoz az ötletet elsősorban saját munkatársaiktól szerzik be.

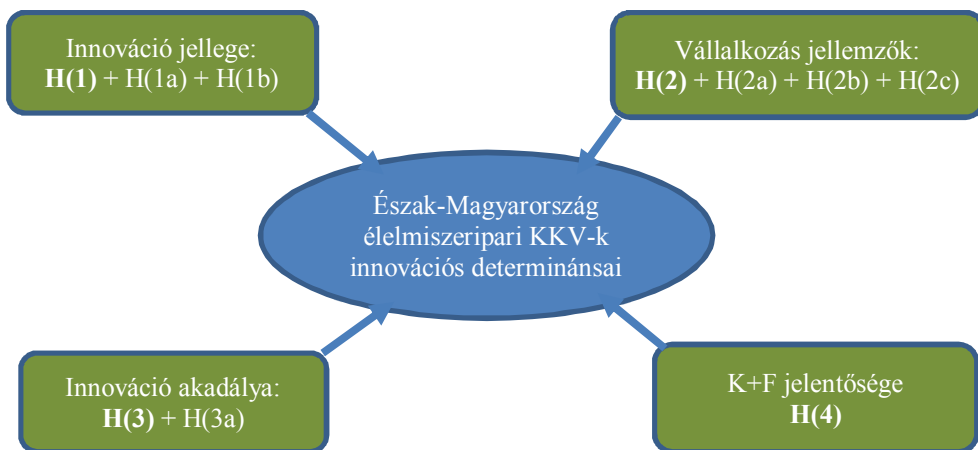
H(2c) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k a megvalósított innovációt elsősorban saját forrásból finanszírozzák.

H(3) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében az innovációt leginkább a pénzügyi forrás hiánya akadályozza.

H(3a) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k tőkeáttételi és likviditási szempontból nem tudják biztosítani a fejlesztésekhez szükséges pénzügyi forrást.

H(4) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében nincs szignifikáns kapcsolat a K+F ráfordítások és a vállalkozás eredményessége között.

Az 4 (+6) hipotézisben azonosított változókat és a tesztelésre váró kapcsolatokat az 2. ábrában foglaltam össze.

2. ábra: A kutatás hipotézisei és azok összefüggései

Forrás: saját szerkesztés, 2017

Adatgyűjtés

Az empirikus kutatásom két részből állt. Az első fázisban az Észak-magyarországi régióban élelmiszeripari vállalkozások körében egyéni vagy csoportos interjút készítettem (n=27). Ez a része a kutatásnak kvalitatív-feltáró jellegű volt, strukturált és strukturálatlan interjúk által kérdeztem meg a válaszadókat a megfogalmazott kutatási kérdések témakörében. A feltáró kutatás az észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások számát tekintve nem, de a régió élelmiszeripari vállalkozásainak méret és szakágazati megoszlása szempontjából reprezentatívnak tekinthető.

A vállalkozások innovációs tevékenységének jellemzőit, az innovációs aktivitást meghatározó tényezőket a kauzális kutatás által vizsgálatom részletebben. A kauzális, azaz ok-okozati kutatást a 2016/2017-es tanévben az

Emberi Erőforrások Minisztériuma által indított Új Nemzeti Kiválósági Program keretében nyílt lehetőségem lefolytatni. A kérdőíves lekérdezés során hat témakört vizsgáltam, amik a következők voltak: 1) Általános információk, 2) Vállalkozás menedzsmentje 3) Vállalkozás stratégiai tervei, 4) Innovációs tevékenység, 5) Vállalkozások közötti együttműködés, 6) Vállalkozás pénzügyi forrása. A kutatás keretében 2017-ben online és papíralapú kérdőíves megkeresésre az Észak-magyarországi régióban működő 636 (NAV, 2015) vállalkozás közül 77 (12,1 százalék) válaszolt teljes egészében kitöltött, ezáltal értékelhető kérdőívvel. A kapott minta a vállalkozások mérete, szakágazati besorolása, valamint a régióban található megyék közötti megoszlás szerint reprezentatívnak bizonyult.

A dolgozatomban az élelmiszeripar pénzügyi helyzete kapcsán készített elemzésekhez az Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI), Élelmiszerlánc Kutatási Osztály munkatársként végzett szakmai munkám során használt adatbázis adatait használtam fel. Az AKI számára a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) által rendelkezésre bocsátott adatbázis az élelmiszeripari társas vállalkozások társasági adóbevallásainak mérleg- és eredménykimutatás-aadatait tartalmazza. Az adatok nyilvános forrásból is hozzáférhetők (e-beszamolo.im.gov.hu), így azok felhasználása a vállalkozások vagy az iparág érdekeit nem sértik. A dolgozatom elemzései jellemzően az iparág – a kutatási irány szerint – kiválasztott szektorának aggregált adatainak felhasználásával készültek el.

A hipotézisek vizsgálatához használt módszertanok

1. táblázat: A kutatásomban alkalmazott módszerek összegzése

KUTATÁS KÉRDÉSEI	KUTATÁS HIPOTÉZISEI	ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN
K1, K2	H(1) <i>H(1a)</i> <i>H(1b)</i>	leíró statisztikai módszerek, viszonyszám számítás
		leíró statisztikai módszerek, viszonyszám számítás
		leíró statisztikai módszerek, viszonyszám számítás
K3, K4, K5	H(2) <i>H(2a)</i> <i>H(2b)</i> <i>H(2c)</i>	korreláció, viszonyszám számítás, keresztábla
		leíró statisztikai módszerek, viszonyszámok
		leíró statisztikai módszerek, viszonyszámok
		leíró statisztikai módszerek, box-plot, keresztábla
K6	H(3) <i>H(3a)</i>	leíró statisztikai módszerek, faktorelemzés, box-plot
		leíró statisztikai módszerek, faktorelemzés, box-plot
K7	H(4)	Korreláció: Person féle együttható számítás, faktoranalízis, klaszteranalízis

Forrás: saját szerkesztés, 2017

2. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A kutatásom során végzett vizsgálatok, elemzések több új és újszerű eredmények megszületésének adtak teret.

2. táblázat: A kutatásom hipotéziseinek ellenőrzése, 2017

A KUTATÁS HIPOTÉZISEI	A KUTATÁSI EREDMÉNYEK A HIPOTÉZÉST
H(1) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k elsősorban termékinnovációval foglalkoznak.	√ igazolták
<i>H(1a) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében elmarad a marketing és szervezeti innováció.</i>	√ igazolták
<i>H(1b) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében az innováció jellege leginkább imitáció.</i>	√ igazolták
H(2) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében a képzetesebb menedzsmenttel rendelkező vállalkozások innovációs aktivitása jelentősebb.	x cáfolták
<i>H(2a) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében az innováció kapcsán az együttműködési hajlandóság magas.</i>	√ igazolták
<i>H(2b) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k az innovációhoz az ötletet elsősorban saját munkatárstól szerzik be.</i>	√ / x részben igazolták
<i>H(2c) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k a megvalósított innovációt elsősorban saját forrásból finanszírozzák.</i>	√ igazolták
H(3) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében az innovációt leginkább a pénzügyi forrás hiánya.	√ / x részben igazolták
<i>H(3a) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k tőkeáttételi és likviditási szempontból nem tudják biztosítani a fejlesztésekhez szükséges pénzügyi forrást.</i>	√ igazolták
H(4) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében nincs szignifikáns kapcsolat a K+F ráfordítások és a vállalkozás eredményessége között.	√ igazolták

Forrás: saját szerkesztés az Eredmények (4. fejezet) alapján, 2018

Az alábbiakban a korábban megfogalmazott hipotéziseim mentén mutatom be a legfontosabb téziseket:

1) innováció jellege

T(1) Leíró statisztikai módszerekkel, megoszlási viszonyszámok számításával megállapítottam, hogy a vizsgált **észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások** leginkább termék korszerűsítésével és új termék bevezetésével foglalkoztak, azaz **termékinnovációt valósítottak meg az elmúlt tíz évben**. Ezek a vállalkozások ugyanakkor **legkevésbé az új marketing eszköz bevezetésével és a szervezet fejlesztésével foglalkoztak** a vizsgált időszakban. A megvalósított **innovációk körében** leginkább a kisebb változtatásokkal, így kisebb kockázattal és költséggel járó innovációk, az úgynevezett költséghatékonyabb továbbfejlesztések, vagy fejlesztés nélküli utánzások, azaz **az imitációk voltak jelen** az elmúlt évtizedben.

2) vállalkozás jellemzők

T(2) Leíró statisztikai módszereket, összefüggésvizsgálatokat és box-plot ábrázolás technikát alkalmazva megállapítottam, hogy **szignifikáns kapcsolat nem mutatható ki** a vizsgált **észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások menedzsmentjének képzettsége** (iskolai végzettsége, nyelvtudása), **és az innováció aktivitás** (innováció megvalósítása, az innováció jellege) **között**. A vizsgált **vállalkozások** jellemzően nem vettek részt innovációs együttműködésekben az elmúlt tíz évben. Azonban az együttműködés pozitív hozadékaival tisztában vannak ezek a vállalkozások, így **az innováció kapcsán az együttműködési hajlandóságuk magas**, amennyiben az együttműködés előre meghatározott, világos, átlátható, írásban rögzített szabályok keretében valósul meg.

T(3) Leíró statisztikai módszerekkel és box-plot ábrázolástechnikával megállapítottam, hogy **az észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások esetében** a megvalósított **innováció ötletforrása a különböző innováció típusoknál eltéréseket mutatott**. A termék innováció kapcsán az ötlet leginkább a fogyasztótól származott, míg a marketing és a szervezeti innovációk esetében a saját szakembert jelölték meg döntő többségben a válaszadók az ötlet forrásának. Az elmúlt évtizedben megvalósított **innovációt a vállalkozás saját forrásából finanszírozta**. Ez utóbbi kapcsán az összefüggés vizsgálatok igazolták, hogy a vállalkozás mérete és a külső finanszírozás között szignifikáns kapcsolat mutatható ki, miszerint minél kisebb egy vállalkozás, annál kevésbé vesz igénybe külső forrást a fejlesztéshez.

3) innováció akadályai

T(4) A leíró statisztikai módszerekkel és összefüggésvizsgálatokkal megállapítottam, hogy a vizsgált **észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások körében az innovációt** - általánosságban - leginkább **a pénzügyi forrás hiánya akadályozta** az elmúlt évtizedben, amit az is alátámaszt, hogy ezeknek **a vállalkozásoknak az általános pénzügyi helyzetét gyenge likviditás és tőkeáttétel jellemzi**. Az **összefüggés vizsgálatok** azonban **arra is rámutattak**, hogy a válaszadók **az innováció típusa szerint eltérő gátló tényezőket** jelöltek meg az innováció legfőbb akadályának. A termékinnováció esetében a külső társadalmi környezet (gazdaságpolitika, adórendszer, állami döntések kiszámíthatatlansága), a marketing innovációnál az intézményi környezet (tudományos információ hiánya, jogi környezet, intézményi környezet, korrupció, bürokrácia), a szervezeti innováció kapcsán pedig az idő és információ (idő és piaci információ hiánya) faktorok irták le az innovációt leginkább gátló tényezőket.

4) K+F jelentősége

T(5) Összefüggésvizsgálatokkal megállapítottam, hogy a vizsgált **észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások esetében a K+F ráfordítások nagysága és az eredményességi mutatók (ROS, ROA, ROE, ROI) között szignifikáns kapcsolat nem volt kimutatható, azaz a K+F ráfordítás nagysága nem befolyásolja a vállalkozás eredményességét**.

3. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A kutatásom megállapításait négy átfogó témakörben foglalom össze, az alábbiak szerint: az 1) innováció jellege, a 2) vállalkozás jellemzők, az 3) innováció akadályai és a 4) K+F jelentősége. Ezeket a témaköröket mint determinánsokat jelöltem meg az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k innovációja vonatkozásában.

5) innováció jellege

Az Észak-magyarországi régióban az élelmiszeripari vállalkozások által megvalósított innováció jellegét három (egy fő és két al) hipotézis megválaszolásával kívántam meghatározni. Ezek a következők voltak:

H(1) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k elsősorban termékinnovációval foglalkoznak.

H(1a) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében elmarad a marketing és szervezeti innováció.

H(1b) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében az innováció jellege leginkább imitáció.

Az eredmények rámutattak arra, hogy a vizsgált vállalkozások elsősorban termékinnovációval foglalkoztak az elmúlt tíz évben. Az innováció jellegét tekintve az eredmények azt mutatták, hogy ezek az élelmiszeripari vállalkozások a kisebb változtatásokkal, kockázattal és költséggel járó saját vagy piaci termék tovább fejlesztését, vagy piaci termék (fejlesztés nélküli másolás útján) bevezetését, azaz imitációt valósítottak meg. A vállalkozások háromnegyede meglévő piaci igények kielégítésére törekedett, csupán a válaszadók egynegyede valósított meg új piaci igényt teremtő innovációt. Az eredmények azt is jelezték, hogy a termékinnovációt követően legnagyobb arányban az új piac, az új megoldások keresése foglalkoztatta még a vizsgált vállalati kört. A technológiai újítás, az új eljárás, folyamat kialakítása csupán a fentiek után kapott jelentőséget a válaszadók körében.

A vizsgált élelmiszeripari vállalkozók által megvalósított imitációk lényegesen alacsonyabb szintű technológiai beruházást igényel és meglehetősen gyors és költséghatékony eredményekhez vezethetnek. Kotler (Kotler, 2016) egy vele készült interjúban felhívja a vállalkozások figyelmét arra, hogy az imitáció egyik fontos eszköze annak, hogy a fogyasztói igények a mai, gyorsan változó világban minél hatékonyabban legyenek kiszolgálva. **A vállalkozások a piaci körülményekhez történő gyors alkalmazkodása nélkülözhetetlen a versenyhelyzet javítása érdekében, így az imitáció stratégiai jelentősége az élelmiszeriparban mára megkérdőjelezhetetlen.** Azonban a termékre vonatkozó imitáció még önmagában nem feltétlenül vezet egyértelmű eredményekhez. A vizsgált vállalkozói kör jellemzően a marketing és a szervezeti innovációk (akár az inkrementális jellegű imitáció) lehetőségével nem élt annak ellenére sem, hogy az előbbi a piacbővítés lehetőségét magában hordja, az utóbbi pedig az eljárások, folyamatok optimálisabbá tételét segítheti elő. Kotler arra is felhívja a figyelmet, hogy a vállalkozások számára szükséges, hogy az egész szervezet az innovációt a siker kulcsának tekintse és az a működésük egészére kihasson: termék, szolgáltatás, marketing, pénzügyek, stb.. A kutatási eredményekből **arra következtettek, hogy ezeknek a vállalkozásoknak nem áll rendelkezésére elegendő információ és tudás annak megítéléséhez, hogy az egyes innováció típusok adta lehetőségek közötti összefüggéseket megítéljék, azok hozadékát a saját vállalkozásuk javára fordítsák.**

6) vállalkozás jellemzők

Az Észak-magyarországi régióban az élelmiszeripari vállalkozások – innovációs tevékenységükkel kapcsolatos – jellemzőit négy (egy fő és három al) hipotézis megválaszolásával kívántam meghatározni. Ezek a következők voltak:

H(2) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében a képzetesebb menedzsmenttel rendelkező vállalkozások innovációs aktivitása jelentősebb.

H(2a) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében az innováció kapcsán az együttműködési hajlandóság magas.

H(2b) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k az innovációhoz az ötletet elsősorban saját munkatárstól szerzik be.

H(2c) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k a megvalósított innovációt elsősorban saját forrásból finanszírozzák.

A kutatás során megállapítható volt, hogy a vizsgált vállalkozások döntő többsége legalább 14-27 éve működik. A mintában szereplő vállalkozásoknak a vezetői meglehetősen idősek, több mint fele ötven év feletti (sokuk már a hatvan évet is betöltötte), és a menedzsmentje is inkább a negyven és ötven év közötti korosztályhoz tartozik. Képzettségük tekintetében ezeknek a vállalkozásoknak a vezetői jellemzően magasan iskolázottak, azonban idegen nyelv ismeretük szegényes. A vállalkozás vezetőségének képzettsége és az innováció terén nyújtott teljesítményük között szignifikáns kapcsolatot nem találtam. **Ebből arra következtetek, hogy a sikeres innovációhoz nem elegendő az iskolarendszerű képzés megszerzése, hanem speciálisabb, innováció központú tudás fejlesztésére van szükség, ami sok esetben a jó gyakorlatok, a jó példák megismerése útján is elsajátíthatók.** Ehhez nagy segítséget nyújthat a vállalkozások és más intézmények közötti együttműködések elősegítése. Az eredmények arra világítottak rá, hogy a vizsgált vállalkozások az elmúlt években innovációs együttműködésekben nem vettek részt, azonban döntő többségük az ilyen jellegű fejlesztési kooperációkat jónak és előnyösnek vélik leginkább az információ- (tudás)áramlás tekintetében. A válaszadók háromnegyede innoválna partnerrel, azonban az együttműködést szigorú feltételekhez kötötték, ami elsősorban az előre meghatározott, világos, átlátható, írásban rögzített szabályokra vonatkozott. **A megfelelő együttműködési keretek megteremtéséhez jó példákat lehet már találni a nemzetközi kitekintés során. A szövetkezeti rendszer kapcsán hazánk – ha nem is jó, de –**

gyakorlatra tett szert a múltban. Ennek az együttműködési formának a pozitív alkalmazására jó gyakorlatok mutatkoznak világszerte, mint ilyen a spanyolországi Mondragon termelészövetkezeti rendszer (Bene, 2014), ahol maga a szövetkezet teremti meg a működés alapjául szolgáló tudásbázist (saját iskolarendszer, forrásbiztosítás, stb.).

A vállalkozások jellemzői kapcsán az elemzések további eredményekhez vezettek. A vizsgált vállalkozások az innovációhoz ötleteiket a különböző innováció típusok tekintetében különböző helyről szerzik be. A termékinnováció esetében elsősorban a fogyasztók igényeire hagyatkoznak, míg a marketing és a szervezeti innováció kapcsán a saját munkatárs véleménye a meghatározó. **A vizsgált vállalkozói körben tehát, külső ötletforrások (mint ilyen a tudásközpontok, szakkiállítások, stb.) nem mérvadók, bár a saját munkatársaktól származó ötletek forrásai esetében ez nem zárható ki véleményem szerint.**

Az innováció finanszírozását vizsgálva az eredmények arra világítottak rá, hogy a válaszadó vállalkozások fejlesztéseiket elsősorban saját forrásból valósítják meg. A kutatás során szerzet ismeretek alapján **arra következtettek, hogy ezek a vállalkozások nem rendelkeznek elegendő tudással, szakértelemmel ahhoz, hogy ötleteik megvalósításához (elsősorban finanszírozásához) partnereket (pénzügyeteket, befektetőket, stb.) nyerjenek meg.**

7) innováció akadályai

Az Észak-magyarországi régióban az élelmiszeripari vállalkozások által megvalósítani kívánt innováció akadályait kettő (egy fő és egy al) hipotézis megválaszolásával kívántam meghatározni. Ezek a következők voltak:

H(3) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében az innovációt leginkább a pénzügyi forrás hiánya.

H(3a) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k tőkeáttételi és likviditási szempontból nem tudják biztosítani a fejlesztésekhez szükséges pénzügyi forrást.

A kutatási eredmények részben megerősítették azt az állítást, hogy az észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások körében az innováció legfőbb akadályai a pénzügyi források hiánya. A válaszadók az igen és nem válaszadási lehetőséggel élve a pénzhiányt tartották a legfőbb gátló tényezőnek, azonban amikor több felsorolt tényezőt minősíteni kellett az akadályozó szerepük kapcsán, az eredmények eltéréseket mutattak a korábban adott igen-nem válaszhoz képest, valamint az innováció típusa szerinti jelölések esetében. A termék, marketing és szervezeti innováció kapcsán a

lehetséges gátlótényezők faktorba rendezése lehetőséget adott arra, hogy az adott válaszokat fogalomkörönként kezeljem, megjelölve a legfőbb jellemzőket.

A **termékinnováció** esetében a külső társadalmi környezet faktor volt a leginkább meghatározó akadály az innováció megvalósítása során. A faktor a gazdaságpolitika, az adórendszer és az állami döntések kiszámíthatatlansága okozta problémákra hívja fel a figyelmet. Mind ezek a vállalkozói környezetre jelentőst hatást gyakorolnak leginkább azzal, hogy az általános működést megnehezítik, forrásokat (pénz, idő, figyelem (!), bizalom, energia) vonnak el a vállalkozásoktól. Gyakorlatilag közvetetten gátolják az innovációt, hiszen a vállalkozások ahelyett, hogy a fejlesztésekre összpontosítanának, sok esetben a napi rutin feladataik mellett a gazdasági-társadalmi megfelelés érdekében végeznek plusz teendőket. **Az innovációbarát környezet megteremtése nem várathat magára, időszerű olyan átlátható, könnyen kezelhető vállalkozói környezetet megteremteni, amihez alkalmazkodva a vállalkozásoknak erőforrásai szabadulnak fel a fejlesztések megvalósításához.**

A **marketing innováció** kapcsán legfőbb akadályként jelentkező intézményi környezet faktor más problémakört helyez megvilágításba. A tudományos információ hiánya, a jogi környezet, intézményi környezet, korrupció és bürokrácia összességében a tudásközpontok (legyen az állami vagy épp magán) képességeinek, elérhetőségének, kooperációs lehetőségeinek a vállalkozások által történő megítélésére enged következtetni a kutatás során megszerzett tapasztalatom alapján. A vizsgált vállalkozói körben – akár rossz tapasztalatok miatt – a tudást képviselő intézményeknek nincs megfelelő szintű presztízsértéke, így azok tudástranszferálási lehetőségével nem éltek. **A marketing kapcsán tehát, az innovációt leginkább a már ismert és új marketing eszközökkel kapcsolatos ismeretek, jó gyakorlatok hatékony terjesztésének kérdéskörét célszerű újra gondolni, azt támogatni.**

A **szervezeti innováció** esetében az idő és információ faktor jelentette a legfőbb akadályt a válaszadók körében. Ez a faktor az idő és információ hiányát jelölte. Következtetésem alapját a közhelyként ismert állítás adja, miszerint „arra szánunk időt, amire igazán akarunk”. A szervezetfejlesztés jelentőségét a vizsgált vállalkozói körben – talán tudás hiánya miatt – nem tekintik valósnak, így annak csekélynek tekintett jelentősége nem vált ki időráfordítást. Kotler gondolatához visszatérve **a javaslatom az, hogy a vállalkozásoknak a figyelmét fel kell hívni annak jelentőségére, hogy a szervezet egészének fontos az innovációt a siker kulcsának tekinteni, így a vállalkozás filozófiai eszméit érdemes megreformálni.**

Az összefüggésvizsgálatok arra is rámutattak, hogy a termék és marketing innovációk esetében a finanszírozás faktor is jelentős mértékben akadályozza az innovációt, egyedül a szervezeti innováció esetében nem jelölték meg a pénzhiányt jelentős mértékű gátló tényezőnek a válaszadók.

Ezért a pénzügyi forrás kapcsán fontosnak tartottam az elemzések folytatását. A további elemzések azt mutatták, hogy a válaszadók pénzügyi helyzetük megítélése kapcsán legkevésbé a vállalkozásuk gazdálkodásával voltak megelégedve. Emellett a meglévő forrás (munkabér szintje, géppark, technológia korszerűsítése, beruházások saját forrásból történő finanszírozása) faktor és a bevételek (árbevétel alakulása, pályázatban való részvétel) faktor esetében vállalkozásuk helyzetét megfelelőnek ítélték meg. A gazdálkodás tekintetében más jellegű vizsgálat is arra mutatott rá, hogy az észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások likviditása és tőkeáttétele meglehetősen gyenge volt a vizsgált évben. Ez megerősítette azt a feltételezést, hogy az észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozó számára az innovációhoz szükséges pénzforrás nem áll rendelkezésre. Azonban az innováció kapcsán a pénzügyi forrás jelentőségének preferenciája számos tényezőtől függ a kutatásom megállapításai alapján. Ezt Jaruzelski és Dehoff (2007) tanulmánya is megerősíti, amiben arról számoltak be, hogy ezer K+F intenzív nemzetközi nagyvállalat vizsgálata során azt találták, hogy nem azok a cégek a legsikeresebbek a piacon, melyek a legtöbb pénzt költik innovációra (vagy épp a legjobb technológiákat fejlesztik ki vagy a legjobb mérnököket foglalkoztatják). Felmérésük arra világított rá, hogy a fogyasztóközpontú innovációs stratégia a piaci siker titka. Bár a szerzőpáros felmérése elsősorban nem az élelmiszeripari vállalkozásokat ölelte fel, **feltételezem, hogy a szűkös pénzügyi forrással rendelkező élelmiszeripari vállalkozások esetében is előmozdíthatja az innováció sikeres megvalósítását az, ha a vállalkozások az általános stratégiájukhoz igazított, fogyasztóközpontú innovációs stratégiát készítenek, valamint a fogyasztók igényeit folyamatosan figyelemmel kísérik.**

8) K+F jelentősége

Az Észak-magyarországi régióban az élelmiszeripari vállalkozások eredményessége és a K+F ráfordítások közötti kapcsolat minőségét egy hipotézis megválaszolásával kívántam meghatározni. Ez a következő volt:

H(4) Az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k körében nincs szignifikáns kapcsolat a K+F ráfordítások és a vállalkozás eredményessége között.

A vizsgálat eredményei megerősítették azt az állítást, miszerint a vállalkozások eredményessége és a K+F ráfordításai között szignifikáns kapcsolat nem mutatható ki. Így megállapítható, hogy a K+F ráfordítások nem feltétlenül jelentkeznek a vállalkozások eredményességében. Bár ennek okainak feltárását mélységében nem vizsgáltam, azonban következtetek arra, hogy a szervezeti (menedzsment) innovációk hiánya befolyásolhatja a K+F

ráfordítások hatékonyságát, azaz a K+F ráfordítások pozitív hozadékának alakulására hathat annak menedzselési kérdésköre. Másfelől a vizsgált észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozók kapcsán a kutatás korábbi szakaszában megállapítottam, hogy a nem K+F alapú, inkrementális, leginkább imitáció jellegű innovációk jellemezték a vállalkozások fejlesztéseit. **Az imitáció stratégiai jelentőségét tovább erősíti az is, hogy a K+F alapú fejlesztés létjogosultsága az észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások jelenlegi helyzetében megkérdőjelezhető, hiszen ezeknél a vállalkozásoknál a magasabb költséggel és nagyobb kockázattal járó radikális innovációk jelentős teljesítményjavulást nem feltétlenül eredményeznének.**

ÖSSZEFOGLALÁS

A disszertációmban az észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozók körében töltött, közel két évtizedes szakmai munkásságom alatt szerzett tudást, tapasztalatot használtam fel ahhoz, hogy tudományos módon előkészített és megvalósított kutatásomat és annak eredményeit bemutassam. A dolgozat első részében a kutatási témám aktualitását és jelentőségét helyeztem megvilágításba. Ezt követően a kutatási témám által felölelt területek: 1) élelmiszeripar, 2) KKV-k, 3) innováció és 4) Észak-magyarország régió, és a köztük lévő összefüggések modellszerű bemutatása után, az egyes területek hazai és nemzetközi szakirodalmi hátterét összegeztem.

Miután átfogó képet kaptam a kutatási terület elméleti hátteréről, a következő fejezetben megfogalmaztam kutatási kérdéseimet, majd hipotéziseimet is konkretizáltam. Fontos célom volt, hogy az észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások innovációs tevékenységét determináló tényezőket a teljesség igényével rendszerezem, így a hipotéziseimet a rendszerszemlélet tükrében modelleztem az összefüggések megvilágítása céljából. A kutatásom céljai így egyértelműsödtek, ezért a rendelkezésemre álló adatbázisokat bemutatva, a feldolgozás módszertanát is lehatároltam és következetesen, a kutatási tanulmány olvasói számára is érthetően és részleteiben ismerttettem. A vizsgálataimat a hipotéziseim mentén végeztem, így az eredmények bemutatásakor is ezt a kronológiát választottam. Ezáltal igyekeztem eredményeimet jól követhetővé, érthetővé és indokolttá tenni. A meghatározott hipotéziseket négy fő determináns: 1) innováció jellege, a 2) vállalkozás jellemzők, az 3) innováció akadályai és a 4) K+F jelentősége, köré építettem fel, ezért az eredmények fejezet öt alfejezetet foglal magában: négy hipotézis vizsgálat és egy hipotézisek ellenőrzése rész.

A vizsgált észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások által megvalósított **innováció jellegéről** megállapítottam, hogy leginkább termék-,

legkevésbé pedig marketing és szervezeti, mélységét tekintve pedig imitációról beszélhetünk. A vizsgált vállalkozások **vállalati jellemzői** kapcsán több fontos megállapítást tettem, amik sorra a következők voltak: 1) a vezetőség képzettsége nem befolyásolta az innovációs teljesítményt, 2) a vállalkozások korábban jellemzően nem vettek részt vállalkozások közötti együttműködésben, de hajlandóságuk nagy, 3) a fejlesztési ötleteket az innováció jellegétől függően a fogyasztóktól és saját munkatársaiktól szerzik be, 4) az innovációt elsősorban saját forrásból finanszírozzák. A kutatás célszámát vizsgálva az **innováció akadályai** tekintetében is fontos eredmények születtek: 1) az innovációt elsősorban nem a pénzügyi forrás hiánya akadályozza, hanem a gátló tényezők az innováció típusok (termék, marketing, szervezet) kapcsán eltérést mutatnak, 2) a vizsgált vállalkozások likviditási és tőkeáttételi szempontból nem tudják biztosítani az innovációhoz szükséges pénzügyi forrást. Végül a vizsgált vállalkozói kör tekintetében a **K+F jelentőségéről** megállapítottam, hogy a vállalkozások eredményességét nem befolyásolta a K+F ráfordítások nagysága, azaz a K+F alapú innovációk nem feltétlenül vezettek jobb vállalkozói eredményekhez.

A kutatás eredményei megvilágításba helyezték az észak-magyarországi élelmiszeripari vállalkozások innovációs determinánsainak fejlesztésre szoruló területeit. A következtetések és javaslatok pedig megjelölték a szükséges intézkedések irányvonalát prognosztizálva azzal egy jelentős eredményjavulást az adott vállalkozói szektorban, az adott iparágban és az adott régióban.

Az elért eredmények azonban nem csupán a lehatárolt vizsgálati terület számára eredményezhetnek pozitív hozadékot. Az eredmények tükrében elindítani kívánt változások egész Magyarország tekintetében kedvező fordulatot eredményezhetnek mind az iparág, mind a KKV szektor, mind pedig a régió versenyhelyzetének tekintetében. Az **élelmiszeripar** – ahogy a dolgozatom első nagy részében hangsúlyozom – stratégiai jelentőségű világszerte, Magyarország számára pedig versenyhelyzet-javító hatással bíró iparág, aminek lehetőségét országunk még nem aknázza ki. A mára jellemzően rövid értékláncok problémája hazánkban jelentős, azonban az élelmiszeripar az élelmiszergazdasági vonatkozásban (mezőgazdaság-élelmiszeripar-kereskedelem) kulcsfontosságú szerepet tölt be egy hosszú, tartós hozzáadott értéket képviselő értékláncban, ami elsősorban a hazai ellátás, valamint az exportértékesítés során elérhető gazdasági teljesítmény tekintetében stratégiai jelentőséggel bír. Továbbá a kutatási eredmények hozadéka jelentős fejlesztési lehetőségeket rejt magában a **KKV szektor** számára is. Ennek a vállalkozói körnek jelentősége mára már megkérdőjelezhetetlen a foglalkoztatás tekintetében, valamint szerepe igen jelentős a vidékfejlesztés vonatkozásában is. Azonban a szektor Magyarország számára a gazdasági fejlődés kapcsán bír stratégiai jelentőséggel, hiszen az ország versenyképességének javítása csakis a vállalkozói kör teljes spektrumának

teljesítményének javulásával érhető el. Végül, de egri születésüként legfőbbképp azt kell kiemelni, hogy az **Észak-Magyarország régió** helyzetének, versenyképességének javítása mára szintén nemzeti érdek, hiszen Magyarország régiói közül négy évek óta az EU húsz leghátrányosabb helyzetű régiói között van, ezek közül pedig az Észak-Magyarország élen jár.

Kutatásommal célom volt, hogy az észak-magyarországi élelmiszeripari KKV-k innovációs tevékenységének minél pontosabb feltárása által hozzájáruljak a jelenleginél hatékonyabb innovációt segítő intézményrendszer létrehozásához, valamint a helyi igényekhez jobban illeszkedő fejlesztési politikai eszközök és kezdeményezések kifejlesztéséhez.

A jelen kutatásom további kutatási irányokat jelöltek meg: 1) vállalkozások forrás menedzselési képességeinek és fejlesztési lehetőségeinek feltárása, 2) hazai piac, fogyasztók igényének és fizetőképességének feltárása azaz a céllal, hogy a drágább/innovatívabb termékek milyen módon fogadtathatók el, 3) a területi tőke (leginkább a helyi életminőség) feltérképezése, annak fejlesztési lehetőségeinek feltárása, 4) a helyi és a külföldi vállalkozások által megtermelt profit regionális hozadékának vizsgálata. Mindezek még inkább segíthetik a gazdasági-társadalmi folyamatok jó irányba történő előmozdítását.

IRODALOMJEGYZÉK

1. ARADÓTTIR E. H. et al. (2005): Innovation Systems and the Periphery, Final Report January 2005: <https://www.rha.is/static/files/Rannsoknir/2005/ISP-final-report2.pdf> p. 1-438. Letöltés: 2011 május 16.
2. BENE A. (2014): A KKV-k szerveződésének szükségessége és lehetősége In: Takácsné György Katalin (szerk.) Az átalakuló, alkalmazkodó mezőgazdaság és vidék: tanulmányok: XIV. Nemzetközi Tudományos Napok: Gyöngyös, 2014. március 27-28. 1657 p. Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2014.03.27-2014.03.28. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 2014. pp. 161-166. (ISBN:978-963-9941-76-2)
3. JARUZELSKI B. – DEHOFF K. (2007): The Customer Connection: The Global Innovation 1000. Booz Allen Hamilton.
4. KOTLER P. (2016): What Next? – The Marketing Journal, An Interview with Philip Kotler on the Future of Marketing, 15 January 2016

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓK

Magyar nyelvű folyóiratcikkek:

1. **Bene A.** (2014): Az élelmiszeripari kkv szektor versenyképességének elemzése az egyik legelmaradottabb EU régióban JOURNAL OF CENTRAL EUROPEAN GREEN INNOVATION 2:(2) pp. 27-39. (2014)

Idegen nyelvű folyóirat cikk

1. **Bene A.** - Óhegyi K. - Csernák J. (2013): Competitiveness Analysis of the Food Processing SME-s in One of the most Disadvantaged EU Regions, in: INTERNATIONAL JOURNAL OF BUSINESS AND MANAGEMENT STUDIES 5:(1) pp. 21-30. (2013) ISSN: 1309-8047 (Online)
2. Gál R. - **Bene A.** - Óhegyi K. - Csernák J. (2013): Impact of Financial Literacy and Grain Price Volatility on the Financing Strategies of Hungarian Food Processing SMEs in: INTERNATIONAL JOURNAL OF BUSINESS AND MANAGEMENT STUDIES 5:(1) pp. 393-402. (2013) ISSN: 1309-8047 (Online)
3. Óhegyi K. - Szabó V. - **Bene A.** (2013): Identifying Opportunities to Improve Competitiveness through Innovation Illustrated on the Example of Hungary INTERNATIONAL JOURNAL OF BUSINESS AND MANAGEMENT STUDIES 5:(1) pp. 241-250. (2013) (ISSN: 1309-8047 (Online))

Magyar nyelvű könyv, tudományos kiadvány

1. **Bene A.** - Domán Cs. - Felkai B. O. Lámfalusi I. (2016) Bene Andrea (szerk.) Az élelmiszeripar pénzügyi helyzetének vizsgálata Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI), 2016. 65 p. (ISBN:978-963-491-598-0)
2. **Bene A.** – Darvasné Ördög E. – Dudás Gy. – Felkai B. O. – Garay R. – Györe D. – Kürthy Gy. – Radóczné Kocsis T. – Székelyhidi K. (2016) Kürthy Gyöngyi, Dudás Gyula, Felkai Beáta Olga (szerk.) A magyarországi élelmiszeripar helyzete és jövőképe Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet (AKI), 2016. 320 p. (Agrárgazdasági Tanulmányok) (ISBN: 978-963-491-599-7)

Idegen nyelvű konferencia kiadvány

1. **Bene A.** - Csernák J. – Gál R. (2013) Position and opportunities of food SME sector in North-Hungary region In: Ferencz Á (szerk.); Gazdálkodás és Me-

nedzsment Tudományos Konferencia: Környezettudatos gazdálkodás és menedzsment. 1079 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2013.09.05 Kecskemét: Kecskeméti Főiskola, 2013. pp. 660-664. I-II. kötet. (ISBN:978-615-5192-19-7 Ö) I. kötet: ISBN:978-615-5192-20-3 II: kötet: (ISBN: 978-615-5192-21-0)

2. Gál R. - **Bene A.** - Csernák J. (2013) Financing Strategy Opportunities of Hungarian Food Processing SME-s In: Ferencz Á (szerk.); Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia: Környezettudatos gazdálkodás és menedzsment. 1079 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2013.09.05 Kecskemét: Kecskeméti Főiskola, 2013. pp. 140-144. I-II. kötet. (ISBN:978-615-5192-19-7Ö) I. kötet: ISBN:978-615-5192-20-3 II: kötet: (ISBN: 978-615-5192-21-0)
3. **Bene A.** (2013) The Connection between Innovation Activity and Human Ressources in the Hungarian SME Sector In: Balázs Judit, Székely Csaba (szerk.) A gazdasági fejlődés fő hajtóerői: innováció, hatékonyság, munkahelyteremtés : tanulmánykötet : nemzetközi tudományos konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, Sopron, 2012. november 12. 1 p. Konferencia helye, ideje: Sopron, Magyarország, 2012.11.12 Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2013. pp. 1217-1225. (ISBN:978-963-359-000-3)
4. **Bene A.** - Gál R. - Csernák J. (2014) The Possibility of Collaboration Among SMES in One of the Most Underdeveloped EU Regions In: Csata Andrea, Fejér-Király Gergely, György Ottilia, Kassay János, Nagy Benedek, Tánczos Levente-József (szerk.) 11th Annual International Conference on Economics and Business: Challenges in the Carpathian Basin : Global Challenges, Local Answers. 1109 p. Konferencia helye, ideje: Csíkszereda, Románia, 2014.05.16-2014.05.17. Csíkszereda: Sapientia Hungarian University of Transylvania, 2014. pp.70-83. (ISBN:978-973-53-1287-9)
5. **Bene A.** (2015) An analysis of enterprises in the food processing industry from the Észak-Magyarország region In: Andrea Csata, Gergely Fejér-Király, Ottilia György, János Kassay, Benedek Nagy, Levente-József Tánczos (szerk.) 12th Annual International Conference on Economics and Business: Value changes in a transforming economy: Challenges in the Carpathian Basin. Konferencia helye, ideje: Csíkszereda, Románia, 2015.06.05-2015.06.06. Kolozsvár: Editura Risoprint, 2015. pp. 185-195. (ISBN:978-963-53-1566-5)

1. **Bene A.** (2011): Az élelmiszeripari KKV-k innovációs képessége és lehetőségei In: Ferencz Árpád (szerk.) Erdei Ferenc VI. tudományos konferencia. 562 p.
Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2011.08.25-2011.08.26.
Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 2011. pp. 40-45.
2. kötet. (ISBN:978 615 5192 00 5)
2. **Bene A.** (2011): A klaszterek szerepe az élelmiszeripari KKV-k innovációs tevékenységében In: Fojtik János (szerk.) Felelős marketing: MOK 2011 : a Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 17. országos konferenciája: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs, 2011. augusztus 29-30. : absztraktok. 974 p. Konferencia helye, ideje: Pécs, Magyarország, 2011.08.29-2011.08.30. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2011. pp. 166-173. (ISBN:978-963-642-392-6> 978 963 642 391 9)
3. **Bene A.** – Csernák J. (2012): A klaszterek stratégiai fontosságú szerepe a KKV-k körében - Egri Borászati Klaszter példája - In: Magda S. – Dinya L. (szerk.): XIII. Nemzetközi Tudományos Napok: „Zöld gazdaság és versenyképesség?” Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2012.03.29-2012.03.30. Károly Róbert Főiskola, 2012. pp. 1263-1268. (ISBN:978-963-9941-53-3)
4. **Bene A.** (2014): A KKV-k szerveződésének szükségessége és lehetősége In: Takácsné György Katalin (szerk.) XIV. Nemzetközi Tudományos Napok, A Tudományos Napok publikációi (CD) - 14th International Scientific Days, Papers of Scientific Days: "Az átalakuló, alkalmazkodó mezőgazdaság és vidék" - „Changing, Adapting Agriculture and Countryside”. 1657 p. Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2014.03.27-2014.03.28. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 2014. pp. 161-166. (ISBN:978-963-9941-76-2)
5. **Bene A.** – Kiss A. (2015): A magyar élelmiszergazdaság felzárkóztatásának lehetőségei In: Ferencz Árpád (szerk.) II. Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia: Kecskemét, 2015. augusztus 27.: "A vidék él és élni akar". 916 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2015.08.27 Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 2015. pp. 293-297. Könyvrészlet/Konferenciaközlemény/Tudományos 1. kötet ISBN száma: 978 615 5192 33 3. - 1-490. old. 2. kötet ISBN száma: 978 615 5192 34 0. - 491-916. old.

6. **Bene A.** (2016): Az innováció és az imitáció szerepe az élelmiszeriparban In: Takácsné György Katalin (szerk.) Innovációs kihívások és lehetőségek 2014-2020 között: XV. Nemzetközi Tudományos Napok. 1704 p. Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2016.03.30-2016.03.31. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 2016. pp. 183-190. (ISBN:978-963-9941-92-2)
7. **Bene A.** (2018): A K+F jelentősége az élelmiszeripari KKV-knál In: XVI. Nemzetközi Tudományos Napok. Előadások és poszterek tanulmányai, EKE Líceum Kiadó, Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2018.04.12-2018.04.13. Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Campus. Megjelenés várható ideje: 2018 május (ISBN:978-615-5621-75-8)
8. **Bene A. – Óhegyi K.** (2018): A menedzsment képzettségének hatása az élelmiszeripari KKV-k innovációs aktivitására In: XVI. Nemzetközi Tudományos Napok. Előadások és poszterek tanulmányai, EKE Líceum Kiadó, Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2018.04.12-2018.04.13. Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Campus. Megjelenés várható ideje: 2018 május (ISBN:978-615-5621-75-8)

Magyar nyelvű absztrakt

1. **Bene A.** (2011): A klaszterek szerepe az élelmiszeripari KKV-k innovációs tevékenységében, In: Fojtik J. PhD (szerk.) Felelős marketing (Magyar Marketing Szövetség Marketing Oktatók Klubja 17. országos konferenciája): Absztrakt füzet; Konferencia helye, ideje: Sopron, Magyarország, 2011.08.29-30. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2011. p. 152. (ISBN:978-963-642-391-9)
2. **Bene A.** (2014): A KKV-k szerveződésének szükségessége és lehetősége, XIV. Nemzetközi Tudományos Napok, Előadások és poszterek összefoglalói kiadvány, Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2014.03.27-28., Károly Róbert Főiskola, 2014. p. 219. (ISBN: 978-963-9941-75-5)
3. **Bene A.** (2018): A K+F jelentősége az élelmiszeripari KKV-knál In: XVI. Nemzetközi Tudományos Napok. Előadások és poszterek összefoglalói, Absztrakt kötet, EKE Líceum Kiadó, Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2018.04.12-2018.04.13. Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Campus. (ISBN:978-615-5621-74-1)
4. **Bene A. – Óhegyi K.** (2018): A menedzsment képzettségének hatása az élelmiszeripari KKV-k innovációs aktivitására In: XVI. Nemzetközi Tudományos Napok. Előadások és poszterek összefoglalói, Absztrakt kötet, EKE Líceum Kiadó, Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2018.04.12-

2018.04.13. Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Campus. (ISBN:978-615-5621-74-1)

Idegen nyelvű absztrakt

1. **Bene A.** (2012): The connection between innovation activity and human resources in the Hungarian SME sector, In: NYME-KTK (szerk.) A gazdasági fejlődés fő hajtóerői (Munkahelyteremtés - Hatékonyság - Innováció): Programfüzet és előadáskivonatok, Konferencia helye, ideje: Sopron, Magyarország, 2012.11.12 Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2012. p. 82. (ISBN:978-963-9883-99-4)